

MAGYAR ŐSTÖRTÉNET 3.

Magyarok fegyverben

MAGYAR ŐSTÖRTÉNET 3.

Magyarok fegyverben

Szerkesztette:

PETKES ZSOLT-SUDÁR BALÁZS

HELIKON

© Petkes Zsolt, Sudár Balázs, 2015
© Helikon Kiadó, 2015
© MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport, 2015
© Boldog Zoltán, Nagy Béla

Fényképek:

Anka Irén, Bencsik Péter, Alexandre Dulaunoy, Füredi Ágnes, Füspök Zoltán, Hapák József, Kass Viktor, Olekszij V. Komar, Langó Péter, Marx Tibor, Molnár Attila, Olekszij V. Komar, Paku Sándor, Pári Vilmos, Petkes Zsolt, Pusztai Tamás, Sudár Ákos, Tihanyi Bence, Türk Attila, Varga Sándor, Wilhelm Ákos Sándor

Grafika:

Boldog Zoltán, Oleg V. Fedorov

Térképek:

Nagy Béla

Köszönettel tartozunk az alábbi személyeknek és intézményeknek:

Gallina Zsolt (Ásatárs Kft.), Gáll Erwin (Bukaresti Vasile Párvan Régészeti Intézet), Varga Sándor (Móra Ferenc Múzeum, Szeged), Budapesti Történeti Múzeum, Ferenczy Múzeum (Szentendre), László Zoltán, László Gyula Digitális Archívum, Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest), Mátyás Király Múzeum (Visegrád), Magyar Történelmi Íjász Társaság, Olekszij V. Komar (Ukrán Tudományos Akadémia Régészeti Intézete, Kijev), Szent István Király Múzeum (Székesfehérvár)

www.helikon.hu

www.btk.mta.hu

Felelős kiadó Szász Zsolt
A Helikon Kiadó az LS Kiadói Csoport tagja
Felelős szerkesztő Kovács Attila Zoltán
Olvasószerkesztő Szepessy Kata
Borítóterv Tíllai Tamás
Műszaki szerkesztő Kovács Balázs Sándor
Nyomdai előkészítés Kaposvári Franciska
Készült 2015-ben a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben
Felelős vezető Fazekas Péter vezérigazgató
ISBN 978-963-227-694-6

TARTALOM

Előszó (Kovács László)	7
A magyarok hadszervezete és haditaktikája	12
A honfoglaló és kalandozó magyarságról kialakult kép itthon és külföldön (Veszprémy László)	12
A kalandozások korának hadtörténeti irodalma (B. Szabó János)	16
A honfoglaló magyarok hadviseléséről fennmaradt írott források: Bölcs Leó és Regino (B. Szabó János)	20
Bölcs Leó bizánci császár	20
Regino prümi apát	23
A sztyepei hadviselésről (B. Szabó János)	26
A nyugati ellenfelek (B. Szabó János)	31
A bizánci hadsereg a 9–10. században (Boldog Zoltán)	38
A Kijevi Rusz hadserege és fegyverzete (Zágorhidi Czigány Bertalan)	43
Fegyverleletek Kazáriából (Türk Attila)	46
A magyar hadsereg létszáma (B. Szabó János)	48
Csatarendek, manőverek (B. Szabó János)	52
A lándzsa szerepe (B. Szabó János)	57
Az íjászat szerepe a hadviselésben: lőtáv és hatékonyság (B. Szabó János) . .	61
A honfoglalók és az íjászat	68
Íjászat	68
Az íjászfelszerelés és annak használata (Igaz Levente)	68
Íjészítési módok (Schmidt Péter)	74
A honfoglalás kori íjászat antropológiai nyomai (Pálfi György–Tihanyi Balázs)	77
Hagyományos íjászpróbák (Marx Tibor)	80
Újjáéledő íjázshagyományok Magyarországon (Sudár Balázs)	84
Az íj	86
A honfoglalás kori íj megismerésének története (Bíró Ádám)	86
Az íj régészeti maradványai (Bíró Ádám)	89
Az íj keleti párhuzamai és kapcsolatai (Bíró Ádám)	94
A honfoglalás kori íjak rekonstrukciójáról (Paku Sándor)	95
Tegez	101
Az íjtegez (Révész László)	101
A nyíltegez régészeti maradványai (Bíró Ádám)	105
Nyíltegez rekonstrukciók (Strohmayr Ádám)	109

A nyíl (<i>Marx Tibor</i>)	116
A nyílhegy	116
A nyíl vesszeje	119
A nyílajak	119
Tollazat	120
A nyíllak kötözése, ragasztása és díszítése	120
A honfoglalók közelharcú és védőfegyverei	121
Szablyák és kardok (<i>Petkes Zsolt</i>)	121
Szablyák	122
Kardok	124
Szablyák vagy kardok?	125
Lándzsák (<i>Boldog Zoltán</i>)	128
Fokosok, balták és bárdok (<i>Petkes Zsolt</i>)	131
Védőfegyverzet (<i>Boldog Zoltán</i>)	133
Védőfegyverek a 9–10. században	133
A páncélok gyakorisága és értéke	140
A honfoglaló magyarok védőfegyverei	142
Hadjáratok kora	145
Európa a 10. század elején (<i>Veszprémy László</i>)	145
A kalandozó hadjáratok forrásai (<i>Veszprémy László</i>)	153
A kalandozó hadjáratok célja, irányai, háttere (<i>Veszprémy László</i>)	159
Történetek a kalandozások korából (<i>Veszprémy László</i>)	166
Csata a Brenta folyónál 899-ben (<i>Négyesi Lajos</i>)	166
A pozsonyi csata (907) (<i>Veszprémy László</i>)	174
A Sankt Gallen-i kalandozás (926) (<i>Veszprémy László</i>)	177
A hispániai kalandozás (942) (<i>Veszprémy László</i>)	180
Magyarok Konstantinápoly falainál (<i>Veszprémy László</i>)	181
Kémek és kalauzok (<i>Boldog Zoltán</i>)	182
A kalandozások régészeti hagyatéka (<i>Langó Péter</i>)	185
Kötetünk szerzői	195

Rövidítések

B. I. = Bede Ilona
 B. Sz. J. = B. Szabó János
 B. Z. = Boldog Zoltán
 F. Z. = Füspök Zoltán
 K. A. = Kiss Attila
 L. P. = Langó Péter

N. L. = Négyesi Lajos
 P. Zs. = Petkes Zsolt
 S. B. = Sudár Balázs
 S. R. = Soós Rita
 Sz. G. = Szöllősy Gábor
 T. B. = Tihanyi Balázs

Hogy hívhatták?

Az íj idegének beakasztására szolgáló bevágás egykori magyar nevét nem ismerjük, és mai nyelvünk is küszködik a megnevezéssel. Az „ajzani” ige alapján azonban elképzelhető, hogy e hornyot ajaknak vagy kicsinyítő képző nélkül, egyszerűen ajnak hívták, amely a régi magyar nyelvben rést jelentett.

S. B.

Tegezek

Az íjtegezek

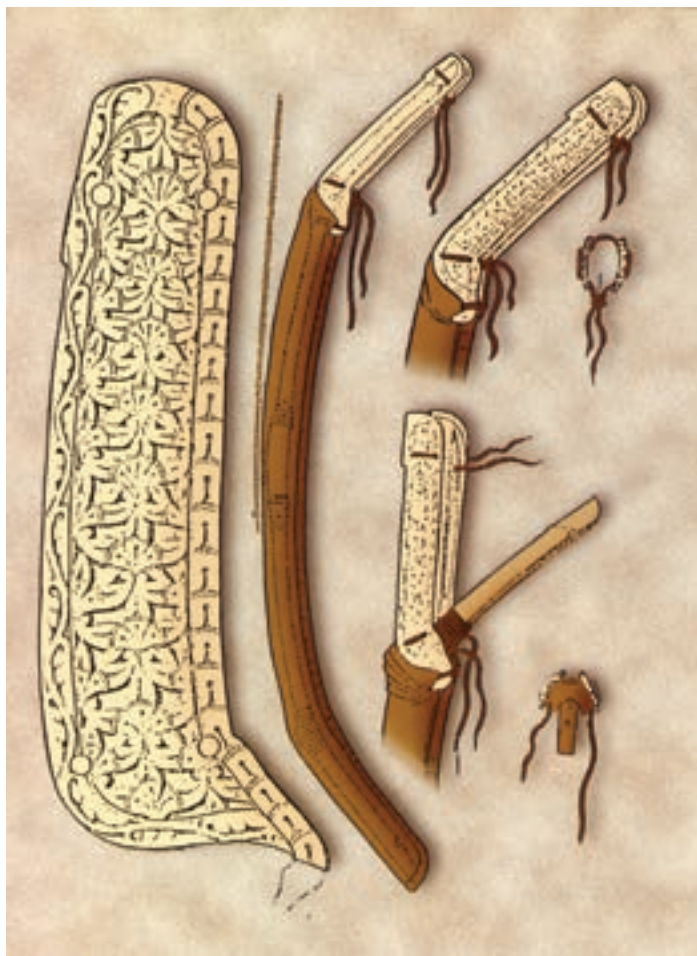
A honfoglaló magyarok többféle anyagból összeállított íja rendkívül hatékony fegyver volt, de egyben sérülékeny is, főként a nedvességtől kellett megóvni. E célt szolgálták az íjtegezek, melyeknek maradandó anyagból (csontból vagy ezüsből) készült díszítményei révén két változatát ismerjük.

Már a 19–20. század fordulóján több, honfoglalás kori sírban (Jászdózsza–Kápolnahalmon, Kenézlő–Fazekaszug I. temetőben) találtak olyan 17–20 cm hosszú, ívelt csontlemezeket, melyeket alsó és felső végeiknél két-két lyukkal átfúrtak. A magyar kutatók közül elsőként Fettich Nándor ismerte fel az általa feltárt kenézlői II. temető 39. sírjában talált csontlemezek valódi rendeltetését, mégpedig azt, hogy ezeket a nyugalmi helyzetben lévő íj tárolására szolgáló bőrtokra szerelték. Az íjtegez újjáalkotását László Gyula végezte el, meghatározva azon a csontfaragványok pontos helyét és szerepét. Úgy vélte, e csontlemezek a bőrből készített, az íj alakját követő íjtegez felső végén (a száj nyílásánál) helyezkedtek el, s a lyukpárokon átfűzött zsinórokkal záródtak. Alsó végük stilizált állatfej

KESKENY (A) ÉS SZÉLES (B) TÍPUSÚ CSONTBORÍTÁSOK A NYUGALMI HELYZETBEN LÉVŐ ÍJ TÁROLÁSÁRA SZOLGÁLÓ ÍJTEGEZRŐL (TISZAESZLÁR–ÚJTELEP). FOTÓ: HAPÁK JÓZSEF

LÁSZLÓ GYULA
REKONSTRUKCIÓS RAJZA
A NYUGALMI HELYZETBEN
LÉVŐ ÍJ TÁROLÁSÁRA
SZOLGÁLÓ ÍJTEGEZ
SZERKEZETÉRŐL.

formázó nyúlványát odakötötték az íjтеgez testéhez, s az a szerkezet nyitása során mintegy sarokpántként működött. László Gyula részletesen elemezte a sírban való helyzetüket, s az iráni és török népek hagyatékából, valamint az általuk hátrahagyott ábrázolásokból ezen íjtartók gazdag sorozatát mutatta ki. Megállapításaihoz hosszú évtizedekig nem fűzött új elemeket a kutatás, csupán a leletek száma gyarapodott. A felajzatlan íj tárolására szolgáló íjтеgezек kérdése

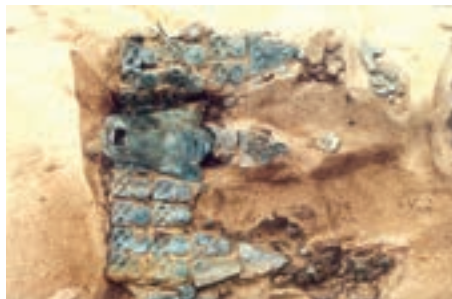
azonban egyáltalán nem lezárt. Arra már László Gyula is felfigyelt, hogy az említett csontlemezek szélességük alapján két csoportra oszthatók, egy szélesebb (4–5 cm) és egy keskenyebb (2,5–3 cm) változatra, néha egy síron belül is (Tiszaeszlár–Újtelep), tehát azok nem alkothatnak egy párt. A keskenyek általában a sírok láb felőli végében fekszenek, többször egymással párhuzamosan ugyan, de egymástól 20–30 cm távolságra (Káros II. temető 16. sír). Mindez két dolgot jelenthet: egyrészt azt, hogy a keskeny lemezek a bőr ijtegeznek alsó végén voltak, s talán hasonló szerepet tölthettek be, mint a szablyák és kardok hüvelyére szerelt koptatók. Másrészt az is bizonyos, hogy a csontlapok ijtegezhez erősített végét nem ragaszthatták vagy kötözhatték oda elmozdíthatatlanul, mert akkor a feltárás során nem találhatnánk azokat ilyen helyzetben, egymástól távol. Hasonlóképpen szerelheték fel a csontlapok szélesebb változatait is az ijtegez szájnylásához. Ahhoz, hogy e kérdésekben tovább tudjunk lépni, részben újabb, jól megfigyelt leletekre van szükségünk, részben pedig a gyakorlatban, a kísérleti régészet terén kell a megoldást keresnünk.

A vadászatra vagy harcra készülő harcosoknak íjukat előre fel kellett ajzaniuk. Ha a felajzott fegyverüket még nem akarták kézbe

LEAJZOTT ÍJAK ÖVRE
FÜGGESZTETT TOKBAN.
LI XIAN SÍREMLÉKE,
KÍNA, 706.

KÉSZENLÉTI ÍJTEGEZ VERETEI FELTÁRÁS KÖZBEN A KAROSI II. TEMETŐ 52. SÍRJÁBAN. FOTÓ: RÉVÉSZ LÁSZLÓ

A REKONSTRUÁLT
KÉSZENLÉTI ÍJTEGEZ.

KÉSZENLÉTI ÍJTEGEZ
A KAROSI III. TEMETŐ
11. SÍRJÁBÓL.

venni, akkor a formáját követő, kb. 20 cm széles és 60–70 cm hosszú bőr íjtartó tegezbe helyezték, melyet az öv bal oldalára csatoltak. Az íjat felajzott állapotban magába fogadó íjtegezok felfedezése az 1980-as évek régészeti kutatásának az eredménye. A nemzetközi szakirodalomban addig képviselt nézetek szerint ugyanis a szkíták letűnése és a kunok felbukkanása közti közel másfél ezer esztendő során a sztyepei harcosok nem használtak felajzott íj tárolására szolgáló tegezeket. A magyarországi leletek mellett cáfolják ezt a közép-ázsiai, 6–8. századi romvárosokban (Kocso, Pendzsikent stb.) talált freskókon látható ábrázolások is. A Karos–Eperjesszögön feltárt gazdag honfoglalás kori temetők leletei segítettek hozzá bennünket a készenléti íjtegezok felfedezéséhez és rekonstrukciójához. Az említett temetők két gazdag mellékletű sírjában az íjtartó tegezok bőrből készült felületét több mint 100 aranyozott ezüstverettel, szegeccsel ékesítették, s így azok méltóságjelvénynek is számítottak. Különös jelentőségüket az adja, hogy középső harmadukat napszimbólum (rombusz alakú veret vagy szvasztikával díszített korong) és a négy égtájat jelképező veretek, valamint az egész kompozíciót körbefonó, a világmindenséget megjelenítő díszítmények ékesítik. A napkorong a kazár kaganátus vezetőinek jelvényei között is felbukkan az egykorú muszlim szerzők tudósításai szerint, s minden bizonnyal tőlük vették át keleti hazájukban azt a magyarok vezetői is. A napszimbólumokkal díszített íjtegezok tulajdonosai a magyar nagyfejedelmek katonai kíséretének legmagasabb rangú vezetői voltak. Sírjaik mindeddig kizárólag Északkelet-Magyarországon kerültek elő, a hajdani fejedelmi szállásterület közelében. A karosiakon kívül a többi leletet sajnos nem régész tárta fel, így az apró veretek elhelyezkedését is csak ritkán figyelték meg a sírokban. Bizonyosnak tekinthetjük, hogy Eperjesken ugyancsak veretes íjtegezoket fektettek a 2. és 3. sírokba, s nagy valószínűséggel ilyenek lehettek a Bodrogszerdahely-Bálványhegyen, Tarcalon és Kenézlő I. temető szántás során kiforgatott 3. sírjában is. E temetkezések egyéb leleteik (veretes övek, tarsolylemezek, nemesfém szerelések szabályák) révén is a 10. század leggazdagabb férfi temetkezései közé tartoznak, s valamennyi a Felső-Tisza-vidék jellegzetes, erős férfi többséggel jellemezhető temetőiben került elő. A bennük nyugvó

férfiak a 10. század első felében uralkodott magyar fejedelmek belső emberei, kíséretük vezetői lehettek. Egyszerű, maradandó anyaggal nem díszített ijtegeze valószínűleg minden ijásznak volt. Erre utalnak azok a jellegzetes, háromszög alakú függesztő veretek, melyek több temetőben is felbukkannak szerte a 10. századi magyar településterületen. Korábban e tárgyakat tarsolyfüggesztőknek tartották. Kelet-Európában valóban előfordulnak e szerepkörben is, a magyar leletanyagban azonban ilyesfajta felhasználásukat hiteles lelet nem támasztja alá. Függesztő karikájuk ugyanis minden esetben féloldalasan kopott (nem középen, mint ahogy a tarsoly felerősítésénél várhatnánk), ami az övre ferdén felcsatolt ijtegez állásának felel meg.

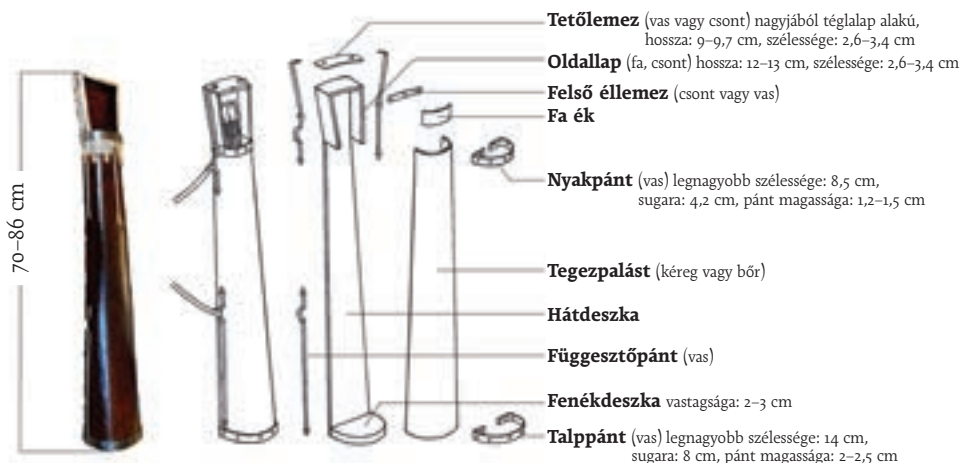

KÉSZENLÉTI ÍJTEGEZ
FÜGGESZTŐ VERETE
KÁROSRL.

A nyíltartó tegez régészeti maradványai

A nyíltartó tegez régészeti maradványait még a 20. század legelején ismerték fel és azonosították a sírokban. A tegez pontos felépítése és szerkezete ezután hálás kutatási témának bizonyult: kiváló kutatók sora – gróf Zichy Istvántól Cs. Sebestyén Károlyon, László Gyulán át

A magyar tegez főbb méretei

REKONSTRUÁLT HONFOGLALÁS KORI TEGEZ ALKATRÉSZEI ÉS JELLEMZŐ MÉRETEI.